

ČINITELE PSYCHICKÉHO VÝVOJE

Na začátek si uvedme definici osobnosti M. Nakonečného: *Osobností se člověk nerodí, ale stává se jí v průběhu vývoje.*

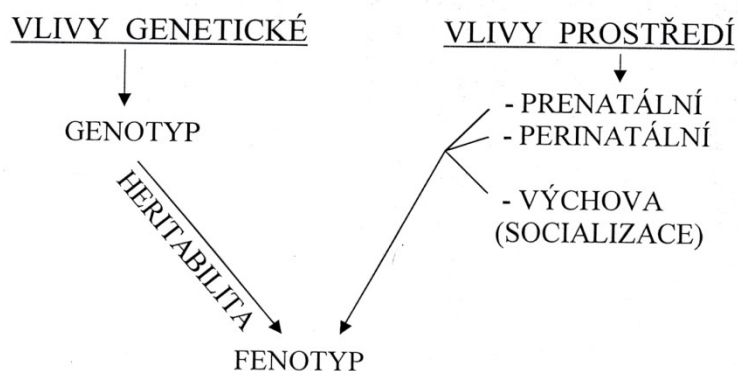
Počátky osobnosti jsou spjaty s uvědoměním vlastního prožívání a se základním sebepojetím. **Každá rozvinutá lidská osobnost má za sebou individuální životní historii vztahů s druhými lidmi.** Prožitek „JÁ“ by totiž nevznikl bez předchozího „TY“. Dítě potřebuje být druhými osobami vnímané, oceňované. Pro svůj lidský vývoj potřebuje, aby jeho projevy druzí komentovali, hovořili na něj apod.

Bez druhých lidí bychom se nestali lidmi v pravém smyslu slova. To je dokumentované na případech dětí, které vyrůstaly téměř či zcela izolované od druhých lidí. Nejznámějšími případy jsou tzv. „VLČÍ“ DĚTI (viz sedmiminutové VIDEO na Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=hPbJjXqT7X4>). Pro socializační vývoj jsou důležité především první roky života. To je zřejmé i při porovnání životního příběhu u první ženy z videa, která do čtyř let vyrůstala v běžné rodině, a posledního příběhu vlčích dětí, které vyrůstaly v divočině od narození.

Některé schopnosti je možné získat a rozvinout jen do určitého věku, např. řeč. Příčinou je *neuroplasticita mozku*, která je větší u malých dětí a s věkem klesá. Proto se také lépe učíme cizí jazyky v mládí než později v dospělosti. Malé děti z imigrantských rodin se naučí nový jazyk rychleji a bez přízvuku než jejich rodiče. Casné rozvíjení schopností je však důležité i u mnoha dalších schopností a dovedností.

Mezi činiteli psychického vývoje patří, jak bylo již uvedeno v předchozích materiálech, **vlivy genetické** a **vlivy prostředí**. Během života se čím dál více a vědoměji uplatňuje i vliv rozhodování a jednání samotného jedince. Pomocí schématu níže si vysvětlíme některé pojmy, které se týkají prvních dvou činitelů (genetika a prostředí). Šipky poukazují na vztahy mezi nimi a výsledným fenotypem:

OSOBNOST:

Genotyp: obsahuje veškerou genetickou výbavu jedince, kterou získal v okamžiku oplodnění (z poloviny od otce a z poloviny od matky). Zahrnuje i ty geny, které se z různých důvodů u dotyčného nikdy neprojeví (*sklony k závislosti se neprojeví rozvojem závislosti na*

psychoaktivních látkách u jedince, který se jich celý život zdržuje – např. s vědomím toho, že jeho otec má problém s alkoholem).

Fenotyp: Každá vlastnost, která se u jedince rozvíjí, se utváří v rozmezí jeho genetických dispozic (*čistě zpívat se nenaučí jedinec, který nemá hudební sluch*). Konkrétní míra, v jaké se tyto vlastnosti rozvinou, je v tomto rozmezí dána vnějšími podněty (např. *Motivujícím domácím prostředím*) a osobním úsilím a zájmem jedince (*učením, tréninkem, zálibami tohoto druhu apod.*).

Heritabilita (dědivost) je míra, v jaké se na určité vlastnosti (či schopnosti) ve výsledném fenotypu podílí genetické dispozice. Vyjadřuje se v procentech a je u každé charakteristiky jiná. Temperament má mnohem vyšší heritabilitu (60 % či vyšší) než například morální vlastnosti, jako je charakter. U charakteru si dovedeme představit, že závisí na výchově daleko více než temperament. Heritabilita charakteru tedy bude mít mnohem nižší procento.

Heritabilita se iu konkrétních vlastností a schopností zjišťuje velmi složitě (např. pomocí měření na dvojčatech apod.). Bude se také lišit u jednotlivých lidí. Výpočty se obvykle provádějí u větších skupin a výsledky se průměrují.

Prenatální období je období nitroděložního vývoje. Během něj mohou vznikat vlivem různých okolností různé vývojové vady. Roli také hraje i citový vztah matky (resp. jejího prostředí) k dítěti, její životospráva apod.

Perinatální období je období během porodu a několik dní po něm. Porod je druhou nejnebezpečnější událostí našeho života (tou nejvíc nebezpečnou je naše smrt). Může během něj dojít k mnoha nepříznivým okolnostem, např. **k hypoxii**, kdy má dítě po nějakou dobu snížený přísun kyslíku. Tato skutečnost se u něj může projevit v podobě nějakých poruch, např. jako porucha pozornosti s převahou hyperaktivity (ADHD).

Postnatální období je zbytek života.

ZRÁNÍ A UČENÍ

Genotyp určuje i **zrání organismu**. Změny způsobené zráním jsou od narození předprogramovány v genotypu a jejich načasování se v podstatě nedá ovlivnit (např. *doba, kdy dítěti začínají růst zuby, nástup puberty* apod.). U každého dochází k biologickým změnám, souvisejícím se zráním, trochu jindy a tyto změny jsou nevratné. Mnohé biologické změny jsou nezbytné i pro rozvoj psychických schopností a dovedností.

Z pedagogického hlediska má význam například biologicky naprogramované **zrání centrální nervové soustavy (CNS)**, které zvenčí nelze příliš ovlivnit. Dítě s nedostatečně zralou nervovou soustavou má ve škole potíže s udržením pozornosti (*tenacita*), s koncentrací i s ignorováním různých rušivých vlivů ve třídě, když se potřebuje soustředit na výklad látky (*selektivita* pozornosti). Kvůli potížím s pozorností mu unikají informace od učitelky. Nespolupracuje tak, jak má, a učitelka jej napomíná. Chybí mu i znalosti, takže jeho školní výkon je nižší než jeho inteligence.

Zrání je tedy důležitou podmínkou pro efektivní učení. Nejde však jen o učení znalostem, ale o učení čemukoliv, včetně sociálních dovedností, jako je empatie. Podstatou **učení** je vnější působení, které můžeme ovlivnit mnohem víc než zrání. Učení je vratné – dochází k jeho zapomínání (i k vyhasínání naučených reflexů). **JE TO PODLE VÁS VÝHODA, NEBO NEVÝHODA?**

Asi jak kdy. Když zapomínáme cizí jazyk nebo se znovu učíme zapomenutou látku, tak je to nevýhoda. V předchozích školách jsme se však naučili i mnoho poznatků, o kterých už víme, že je asi nikdy nevyužijeme. Jejich zapomenutí uvolňuje kapacitu pro nové učení, pro nové poznatky i dovednosti, které budeme potřebovat víc než ty staré. Zapomínání (přesněji vyhasínání starých očekávání) je důležité i v psychoterapii a při výchově dětí, které se dostanou z nefunkčních rodin do nového prostředí.